

Gelencsér József - Kresz Mária - Lukács László

VÖRÖSMARTY-EMLÉKEK

Gelencsér József - Kresz Mária - Lukács László

VÖRÖSMARTY-EMLÉKEK

Székesfehérvár, 1995

A SZENT ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI

B sorozat, 41. szám

BULLETIN DU MUSÉE ROI SAINT-ÉTIENNE

Serie B, nr. 40.

HU ISSN 1216-7975

HU ISBN 963 7390 383

Szerkesztő-Redacteur

Fülöp Gyula

Szerkesztette

Lukács László

Fotók

Gelencsér Ferenc

Kresz Mária

Címlapterv

Branczeiz Zsuzsa

A címlapon: Vörösmarty laka Nyéken. Jókai Mór rajza, 1856.

A hátsó borítón: Székes-Fehérvár: A Vörösmarty-tér. Zombory Gusztáv rajza, 1868.

Szövegszerkesztés:

Karvaly Gyuláné

Oravecz Dezsóné

Szívósné Csorba Erzsébet

Megjelent Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával

Felelős kiadó: dr. Fülöp Gyula megyei múzeumigazgató

Vörösmarty Nyomda Rt.

Felelős vezető: Papp Károly elnök-igazgató

FEJÉR MEGYEI MÚZEUMOK

KÖNYVTÁRA

Leltári szám: 41.953

TARTALOM

Vörösmarty-émlékek (Lukács László)	7
A nemesi hagyományok továbbélése (Gelencsér József)	18
Vörösmarty nevééről (Lukács László)	23
Még egyszer a nemesi nevekről (Gelencsér József)	28
Újra Vörösmarty nevééről (Lukács László)	30
Nyék társadalma Vörösmarty idejében (Kresz Mária)	33
Vörösmarty laka Nyéken (Kresz Mária)	46
Irodalom	48

Szózat.

Honádnak rendtűlelénél
Légy híre ok magyar;
Bölcsőd és 's majdan sírod is,
Mellyéjöd 's eláker.

A' nagy világon c' kinnél
Nemese mindenre hely:
Melyen vagy vajon sőt keze,
Te éléd, halad kell.

Ea a' föld, melyen annyisor
Spirid' vére folya,
Es, melyhez minden szava
Egy ezred és csavola.

Te küzdésnek honira a' köze,
Melyet minden hadai;
Te sőtök öffe világon
Hunyadnak kázi;

Drab,

Vörösmarty-emlékek

Gyűjtétek össze a nagy költő emlékeinek nyomait.
Eötvös Károly: Utazás a Balaton körül (1900)

Könyvünk úgy született, hogy Gelencsér József a *Fejér Megyei Hírlap*ban cikket írt a káli-medencei nemesi hagyományokról, nemesi nevekről, megemlítette a Vörösmarty név alakulását, amire én reagáltam, ő válaszolt, végül befejeztem a négy részesre kerekedett hírlapi sorozatot. Mivel székesfehérvári gimnazista-, majd decreceni egyetemi hallgató koromban Kápolnásnyéken éltem, már akkor gyűjtöttem a Vörösmarty Mihályhoz és családjához kapcsolódó kultúrtörténeti-néprajzi emlékeket. Szobám faláról Vörösmarty Mihály fényképe tekintett le rám, amikor az érettségi vizsgára, az egyetemi kollokviumokra és szigorlatokra készültem. Vörösmarty Mihálynak a magyar reformkor delelőjén írt emléksorai irányítottak a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának történelem-földrajz-néprajz szakára, s megtartottak, erősítettek most már több mint két évtizeden keresztül a magyar és az európai néprajztudomány alkotóműhelyében:

Emlékek nélkül nemzetnek híre csak árnyék.

*

A múltat tiszteld a jelenben s tartsd a jövőnek.

*

A múltat tiszteld, s a jelent vele kösd a jövőhöz.

*

Gyűjts, takaríts a nemzetnek s tudományának egyenlőn.

*

Emlékek őrzik a nép életét.

*

A népek és országok életét

Emlékek szentelik fel a világnak.

Vörösmarty-emlékek gyűjtésére biztatott Kresz Mária (1919-1989) néprajzkutató kolléganőm, akinek családjáé volt 1949-ig a nyéki ispánlak, Vörösmarty gyermekkori lakóháza, így ő is sokat foglalkozott Vörösmartyval. A nyéki Vörösmarty-házakról szóló cikke több félreértést tisztáz. Kresz Mária figyelmét Möricz Zsigmond hívta fel arra, hogy Kápolnásnyéken két Vörösmarty-ház, a velencei Bencehegyen pedig a Vörösmarty-présház áll, amelyeket neki, mint néprajz szakos egyetemi hallgatónak dokumentálni kell. A másik cikkét kérésre írta: velencei és nyéki keresztelési anyakönyvek alapján megvizsgálta, hogy Vörösmarty édesapját és édesanyját kik hívták meg keresztszülőnek, komának, a helyi nemesi, uradalmi alkalmazotti, honorációr rétegen belül milyenek voltak a társadalmi kapcsolataik.

Néhány székesfehérvári Vörösmarty-hagyomány az utóbi évtizedekben elhalványult, megváltozott vagy megszűnt. 1988-as újralakulása óta nemes hagyományként a Vörösmarty Társaság minden esztendőben a költő születésnapján (december 1.) megkoszorúzza a fehérvári Vörösmarty-szobrot. A szobor avatását (1866) követő évtizedekben nem Vörösmarty születésnapján, hanem a névnapját (szeptember 29.) megelőző napon koszorúzták meg a szobrot. A *Mihály-napi búcsújárás* alkalmával zászlós, zenés menetben vonultak a városon keresztül a Vörösmarty-szoborhoz, ahol ünnepi beszéd után következett a koszorúzás. Születésnapján a Vörösmarty Kör összes helyiségeiben díszvacsorát rendezett. Halálának évfordulóján (november 19.) a ciszterci templomban gyászmián emlékeztek meg róla.

Vörösmarty édesapja nem csupán Fejér megyei nemes, hanem ingatlanbirtoklás révén, székesfehérvári polgár is volt. A városi ingatlant, egy Zámolyi utcai házat, édesanyjától, özvegy *Vörös Marty* Ferencné Simogha Erzsébettől örökölte 1807-ben. Székesfehérvári polgárnak az 1807. december 7-ei tanácsülésen vették fel, amelynek jegyzőkönyvébe az örökhatározat végrendeletét is beiktatták. A rá vonatkozó szakasz így hangzik: "Mihály fiam, allig oskoláit végezte, azulta maga fáradságával keresvén élelmét, nékem ez eránt semmi költséget vagy alkalmatlanságot nem szerzett, sőt még házosságára is, amit pedig tartoztam volna, néki semmit sem adtam...minthogy még eddig soha sem segitettem, átal adom neki örökösen itten Fejérvárott, a Zámolyi utzában lévő házamat, minden hozzátartozandó földekkkel és réthekkel, négy ezer foréntokban." Dormuth Árpád 1934-ben így mutatta be a fehérvári Vörösmarty-házat: "A ház közel volt a Vásártérhez, nagy vásárok alkalmával, ami-

Annus Dies Mensis	M. Infantis	M. Parentum	M. Sponsorum	Sponsus	Sponsa	Locus
1800. 12. Sept.	Annamaria	Joannes Rák Annamaria.	Joannes Hank Katalin.	Michael obscuro Slovak.	Náday	ingui
12. Septem.	Annamaria	Stephan. Kocsis Anna.	Joan. Raichenbach Annamaria	idem	Sukors	ingui
24. Septem.	Theresia	Joannes Kéks Margaretha	Jacobus Palo Annamaria	idem	Náday	ingui
30. Sept.	Michael	Michael Kovács Christina Szabó	Paulus Kozel Elisabeth.	idem	Sukors	Slovak.
24. Octobr.	Elisabeth.	Joannes Daur Zuzanna.	Josephus Feller Zuzanna.	idem	Náday	ingui
26. Octobr.	Georgius	Joannes Arany Magdalena.	Laurentius Palo Theresia.	idem	Náday	ingui
31. Octobr.	Elisabetha Spucis	Joseph Schödlér Theresia Kozler.	Paulus Kozel Elisabetha	idem	Alba Regia	Slovak.
8. Novem.	Joannes	Joannes Kozler Clara.	Laurentius Marx. Margaretha	idem	Náday	Cothen.
9. Novemb.	Adamus	Joannes Böjt Juditha.	Adam Kropfmayer Annamaria.	idem	Sukors	Cothen.
15. Decemb.	Michael	D. Michael Vörös	Philippus Czimmeser Elisabetha.	idem	Nyék	Joannes Domin.
8. Decemb.	Paulus	Jacobus Draun Regina.	Mathias Horvath Eva.	idem	Náday	Cothen.
9. Decemb.	Julianna	Stephan. Horvath Eva.	Joan. Curvazi Julianna	idem	Sukors	Cothen.
21. Decemb.	Annamaria	Fredericus Marx. Catharina.	Josephus Draun Annamaria	idem	Náday	Cothen.
ANNO 1801.	=	=	=	=	=	=
15. Janu.	Georgius Spucis	Joannes Drecher Catharina Ertz	Georgius Foll Zuzanna	idem	Alba Regia	Slovak.

A nadapi keresztelési anyakönyv lapja

kor bejöttek Nyékről Fehérvárra, volt hol megszálljanak. 1814-ig Nagy Albert lakik benne, de úgy látszik, hogy a szomszéd Langmáhr József a ház gondozója. 1815-től német ember a lakójuk: Elberth Ádám. A két ház (Vörösmartyé és Langmáhré) külsőleg és belsőleg teljesen azonos. A kapuajtón bemenve oszlopos tornácra jutott az ember, melyből alacsony ajtó nyílt a konyhába. Ebből a régi magyar parasztházak mintájára nyitott u.n. kiirtós konyhából jobbra és balra két tágas szoba nyílt. Az első két kicsiny ablakával az utcára nézett, a másik az udvarra. A mennyezet gerendás mennyezet, melyet a közepén átfektetett harántgerenda támasztott alá. Mindkét szobában a belső sarok mentén a konyhából fűtött kályhák állottak, melyeket az akkori fejlett fehérvári kályhásipar nagy kockás fehér csempével burkolt be. A lakás mellett hátrább az udvar és szérűskert felé húzódtak az istállók. A házhoz 4 szántó és 2 rét tartozott." Székesfehérváron a második világháború súlyos harcaiban a Vörösmarty-ház megsemmisült, de helye (Királykút u. 5.) megérdemelné az emléktáblával való megjelölést.

Ugyancsak Székesfehérvár-Felsővárosban, a Forgó utcában, a Vörösmarty-ház közelében lakott Reseta János, Vörösmarty gimnáziumi tanára, későbbi cenzora. A ciszterci rendnek nem mindig sikerült a rendtagok közül betölteni az összes tanári állást, így világi tanárokat is alkalmazott. Világi tanár volt Reseta János is, ezért nem a Fő utcai rendházban, hanem a Felsővárosban lakott. Cenzorsága idején Székesfehérváron jelent meg Vörösmartynak a budai cenzor által kifogásolt két drámája: *A bujdosók* (1830), majd a *Csongor és Tünde* (1831), mindkettő "SZÉKES-FEHÉRVÁROTT, nyomtattatott Számmer Pál betűivel." Azt az utcát, ahol Reseta János lakóháza állt, századunk eleje óta Reseta János utcának nevezték. A fehérvári népnyelv *Rezeda* János utcaként emlegette. Ma Rozgonyi Piroska utca.

Nyéken a régi uradalmi ispánlak, amelyben Vörösmarty Mihály 1800. december 1-jén meglátta a napvilágot, egy régi, roskadozó épület lehetett. Amikor 1793. december 6-án Farkas Imrétől Kuliffay Ferenc ispán átvette hivatalát, eszközeleltárt készítettek, amelyben "egy rongyos ház"-ként szerepel. Bizonyára a tulajdonos, gróf Nádasdy Mihály figyelmét szerette volna ezzel is felhívni az új ispán arra, hogy Nyéken új ispánlakot kellene építeni. Ennek ellenére még Vörösmarty Mihály ispán is ide költözött, itt született három gyermeke, s talán az utóbbi körülményre való tekintettel építtetett számára a gróf 1802-ben új ispánlakot, a mai Vörösmarty Emlékmúzeum épületét. Az új ispánlak építési költségeinek

kimutatását Vörösmarty Mihály ispán állította össze és írta le 1802. december 31-én (*Kápolnás Nyéki Pusztában épült Ujj Házra tétetett költségnek specificatioja Anno 1802*). Összesen 3918 forint 23 1/2 krajcárba került az építkezés.

II. Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos, Petőfi Sándor színes nyomatú képével gyakran találkoztunk a magyar falusi lakószobák falán. Velencén, Csík Mihály bádogosmester házában Vörösmarty Mihály színes nyomatú képét láttam. *Főti dalának* szövege bekerült Kátai Király István (1810-1875) perkátai földműves kéziratos daloskönyvébe:

MÁS DAL

Felfelé megy borbán a gyöngy

Jól teszi

Tőle senki e jogát el

Nem veszi

Törjön is mind ég fele az

A mi gyöngy

Hadd maradjon gyáva földön

A göröngy

2.

Testet éleszt és táplál a

lakoma

de a mi a lelkét adja

az bora

lélek és bor két atyafi

gyermek

hol van a hon mel dicső volt

és remek

3.

Víg pohár közt édesebb a

szerelem

a mi benne keserű van

elnyelem

hejh galambom szőke bimbom

mit nevensz

áldjon neg a három isten

ha szeretsz

4.
Érted csillog e pohár bor
érted vív
tele tűzzel tele lángal
mint a szív
volna szíve felszökелne
mint a kut
venni tőled vagy szerelmet
vagy bucsut

5.
Hejh barátom honfitársam
bort igyál
víg komor vagy csüggeteg vagy
csak igyál
borban a gond megbetegszik
él a kedv
nincs e földön gyogyerőre
több ily nedv

6.
Borban a bu mint a gyerek
aluszik
magyar ember már busult
sok századig
ideje hogy ébredessen valaha
most kell neki felvirulni vagy soha

7.
Bort megissza magyar ember
jol teszi
okkal moddal meg nem árthat
a szeszi
nagyot iszik a hazáért
felsivít
csak hogy egyszer tene is már
valamit

8.
No de se baj másképp leszen
ezután
szoval tettel majd segítsünk
a hazán
ha az isten ugy akarja
mint magunk
szennyet rajta és bitor bünt
nem hagyunk

9.
Rajta társak hát igyunk egy
huzamost
bu szerelmek házi gondok
félre most
a legg szentebb legdicsőbbet
most csak bort
de ha kellend vérben adjunk
gazdag tort

10.
A leggelső magyar ember
a király
érte minden honfi karja
készen áll
lelje népe boldogságán
örömét
hír szerencse koszorúzza
szent fejét

11.
Minden ember legyen ember
és magyar
a kit a föld hord egével
betakar
egymást értve boldogítva
ill egy nép
bármí véssel bizton bátran
szembe lép

12.
Ellenség vagy árolo ki
hont tőpor
meg ne éljen fogyon élte
mint a bor
áldott földé szép hazánknak
drága hon
meg ne szenved soha őket
hátadon

13.
Most hadd forjon minden csep
bor mint a vér
mellet hajdan frigyben ontott
hét vezér
mint szikrája a szabadba
felsiet
úgy keresse ohajtásunk
az eget

14.
Legyen minden ohajtásunk
szent ima
férfi keblünk szent imáink
temploma
és ürítsük a hazáért
e pohárt
egy pohár bor a hazáért
meg nem árt

15.
Érje áldás és szerencse
mindenütt
a hol eddig vér emésztő
seb feküdt
arcza mint az ősi butol
halavány
felderüljön mint a napfény
vész után

16.
Hú egyesség tartsa össze
fiait
hogy leküzdje éjszak remes
árnyait
kүн hatalmas ben virágoz
és szabad
bizton áljon sérthetetlen
jog alatt

17.
Vér veríték vagy halál az
mit kíván
áldozatként rakjuk azt le
számolán
hogy mondhassuk csend viharban
szent hazánk
megfizettük mind mivel csak
tartozánk

Vörösmarty alakjára, a levert szabadságharc után baracskai, kápolnásnyéki gazdálkodására nem csupán szülőfalujában, hanem a szomszédos községekben is emlékeznek. Baracskai bérletéhez a kajászószentpéteri Öreghegyen szőlő is tartozott, amit 1960 táján kivágtak, pincéjét, présházát lebontották. Még az első világháború előtt a kajászószentpéteri öreg csász egy helybeli diáknak így mesélt Vörösmartyról: "Fiatalember, maga diák? Hallotta-e, hogy valamikor itt járt az Öreghegyen, a szőlőkben egy ember, itt volt pincéje, azt mondták róla, hogy költő. Jött-ment a dülök közt, szoba elegyedett az ott dolgozókkal, ha tüzet raktunk, közénk ült, micsoda rigmusokat mondott! Azt mondták, a Szózatot is ő írta, a Hazádnak rendületlenül!"

Már a cikksorozat is szokatlanul nagy visszhangot váltott ki. A Vörösmarty nevérol írott két cikkemet átvette a *Kápolnásnyéki Kisbíró*, a helyi önkormányzat lapja, jelezve, hogy a nyékieket is érdekli. Cikkeim nyomán két Vörösmarty leszármazott is felkeresett. Mindez jelezte számunkra, hogy a *Vörösmarty-emlékek* könyv formában való megjelentetésére társadalmi igény mutatkozik. A kápolnásnyéki Vörösmarty Emlék-múzeum az ország egyetlen Vörösmarty-emlékhelye, ahol évente több

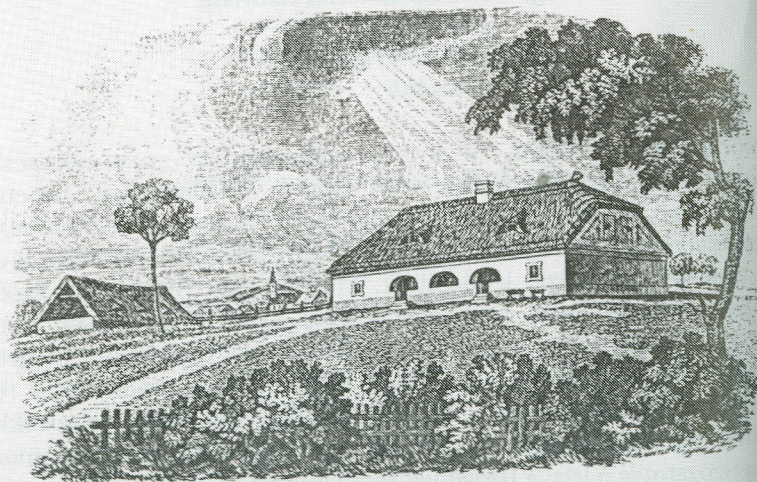
NEMZETI KÖNYVTÁR.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY
MINDEN MUNKÁI.

KIADÁK BARÁTAI

BAJZA J. és SCHEDEL F.

MÁSODIK ÖSZVES KIADÁS.

Elrejtve szem-é világot!
All a' kecskénke bán,
Köreiben és szőlő
Nagy nemesség tanácsa:
Nem tudja megnyi elme,
Nem tudja hany kebel
Mulas napokent rajta
Hü gőzjedelmével.

A' gyermek ifjósá' lelt,
A' ifja férfias,
A' férfi két hazában
Tudókib' szőlőben

'S hazára sut világa,
Kézsz nemzeti felett,
Hőseim világotan
A' legsebb enket.
GARAY.

PESTEN, 1847.

KILLÁN GYÖRGY TULAJDONA.

iskolai osztály megfordul a tanulmányi kirándulások során. Azt gondoltuk, hogy a székesfehérvári és Fejér megyei Vörösmarty-emlékeket nem volna haszontalan könyv formában a múzeumlátogatók kezébe adni.

Könyvünk kiadásával szerzőtársunk, néhai dr. Kresz Mária emléke előtt is tisztelgünk, aki a kápolnásnyéki temetőben nyugszik, s akinek tudományos hagyatékát, könyvtárát, kézíratait, levelezését 1991 óta a székesfehérvári Szent István Király Múzeumban őrizzük. Magam a könyv szerkesztésével és kiadásával köszönöm meg Fejér Megye Önkormányzatának azt, hogy 1995-ben Vörösmarty-díjjal tisztelt meg.

Könyvünket, születésének 195. évfordulóján, Vörösmarty Mihály emlékének szenteljük, akit Ady Endre az emberek koldusának, költők fejdelmének nevezett. Remélem, hogy a magyar nemzet tagjai között sokan vagyunk olyanok, akiket az elmúlt évtizedekben, nehéz helyzetekben, bonyolult kérdésekben is vezéreltek Vörösmarty Mihály következő sorai:

*S nem csak dicsőké a haza;
A munkás, pór, szegény,
Bár észrevétlen, dolgozik
A hon derületén.*

*Tűrj érte mindent ami bánt,
Kint, szegényt és halált;
De el ne szenvedd, el ne tűrd
Véred gyalázatát.*

*S ne csak veszélyben légy serény,
A béke vészesebb,
S melyet vág álmos népeken,
Gyógyíthatlanb a seb.*

HONSZERETET (1843)

*Isten segíts! népeknek istene!
Tedd jóra, munkássá e nemzetet,
Hogy amihez fog óriás keze,
Végére hajtson minden kezdetet.
Add, hogy mit emberész és kéz kivíthat,
Ne várja mástól mint szerencsedíjat.*

HYMNUS (1844)

*Mi dolgunk a világon? küzdeni,
 És tápot adni lelki vágyainknak.
 Ember vagyunk, a föld s az ég fia.
 Lelkünk a szárny, mely ég felé viszen,
 S mi ahelyett, hogy törnénk fölfelé,
 Unatkozunk s hitvány madár gyanánt
 Posvány iszapját szopva éldegéljünk?
 Mi dolgunk a világon? küzdeni
 Erőnk szerint a legnemesbekért.
 Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.
 Ha azt kivíttuk a mély sülyedésből,
 S a szellemharcok tiszta sugaránál
 Olyan magasra tettük, mint lehet,
 Mondhatjuk, térvén őseink porához:
 Köszönjük élet! áldomásodat,
 Ez jó mulatság, férfi munka volt!*

GONDOLATOK A KÖNYVTÁRBAN (1844)

Herrenhaus Siggen am Ostsee/Ostholstein, 1995. június 27.

LUKÁCS LÁSZLÓ

A nemesi hagyományok továbbélése

Országunk egyes vidékein az átlagost meghaladó számban éltek nemesek, illetve ezek leszármazottai. Körükben a rendiség hagyományai, a nemesi múlt reliktumai 1848-at, a kiváltságok megszűnését követően is tovább éltek, szinte máig hatottak. Az anyagi és szellemi kultúra több eleme, intézménye biztosította vagy segítette elő a más-más rendből származók közötti különbség, az eltérés hosszú ideig tartó fennmaradását. A kisenemesi és a paraszti kultúra különbségeit figyelhettem meg a Balaton-felvidéken, a Káli-medence falvaiban, hol egykoron szépszámu nemes élt.

A gazdálkodás, a gazdasági tevékenység során a nemesek és a jobbágy utódok szervezetileg is elkülönültek. Egyes településeken a neme-

si közbirtokosságok, más falvakban ezzel szemben az egykori jobbágyok, a volt úrbéresek közössége működött, birtokolta és használta az osztatlan erdőt, legelőt.

A nemesi eredetre utalást a magánszemélyek és az állami szervek a gazdálkodással összefüggésben is tudomásul vették, elfogadták, használták, így az eltérő származás tudatának fennmaradására erősítőleg hatottak. Még a két világháború között is ilyen módon szerepelt az erdőbirtokosok között a "Monoszlói nemesi közbirtokosság", és a "Kővágoörsi nemesi közbirtokosság" továbbá Zánka, Kapolcs, Szentantalfa nemesi közbirtokossága. Másik oldalról pedig említhető a "Mindszentkállai volt úrbéresek", a "Szentbékállai volt úrbéresek", továbbá a Káli-medence közeléből Pula, Rezi, Balatonudvari volt jobbágyainak közössége. Szentgyörgyváron és Zalasabaron még további megkülönböztetést tettek: "Volt telkes jobbágyok" és "Volt zsellér jobbágyok" erdőközössége szerint.

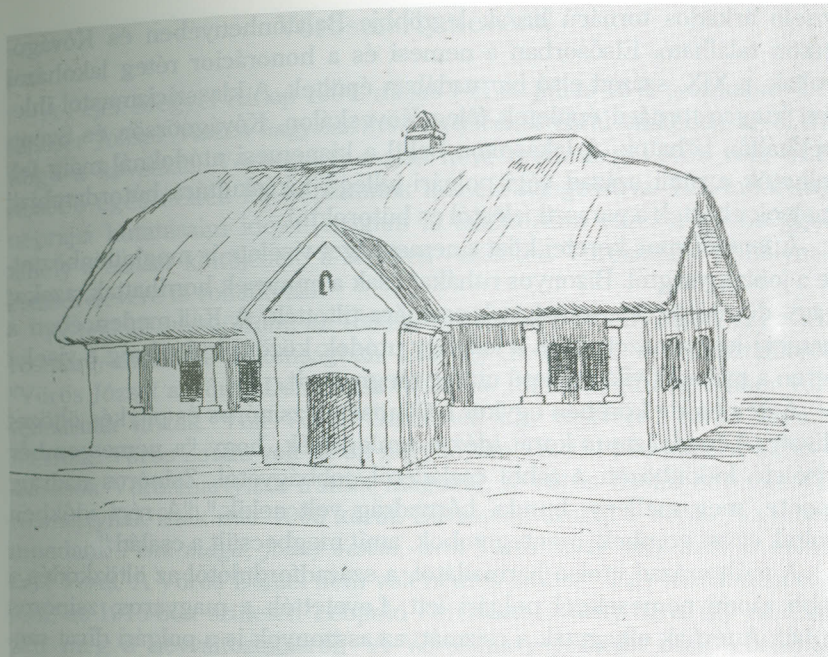
Vörösmarty lakóháza Nyéken (1853-55), XIX. század végi fénykép

Alig pár évvel a nagy társadalmi változások előtt, 1942-ben a "Kővágóörsi Nemesi Erdőközirtokosság" még ilyen néven tartotta közgyűlését, a "Köveskáli Nemesi Birtokosság Legeltetési Társulata" pedig a következő évben is működött. Az elkülönülést a földrajzi nevek is tükrözték. Kővágóörsön *Nemesföldek*, Salföldön *Nemeslegelő* volt egy-egy határrész megnevezése.

Egyes települések napjainkig megőrizték a kismemesi múltból adódó formát, zsúfoltságot, telekaprózódást, rendezetlenséget. A nemesi portát a nemzetség tagjai ugyanis egymás között többször is megosztották, s arra újabb és újabb épületet emeltek. A telkek feldarabolására a családi levéltárakban jó néhány adatot találunk. 1783-ban Kővágóörsön Sári Mihály és felesége leszármazói az "atyai házhelyet" 8 részre osztották fel. 1826-ban Köveskálón Györffy Katalin leszármazottai a "Ház Hely"-et 6 részre darabolták. A fundusok osztódása és a Györffy-család tagjainak nagy száma, tekintélye játszott szerepet abban a vélekedésben, hogy Köveskálón "a Györffyek lakták a falu közepét, a nagy házakat". A nemzetségi szervezet nyomait is kereshetjük a kijelentés mögött. Az emlékező szavak megerősítéséül 1851-ből idézünk egy jogügyletet. Györffy Zsófia, Somody György hitvese és Györffy Eszter, Csingér István hitvese 160 forintért adta el házhelyét a rajta lévő egy szobából és konyhából álló épülettel atyafia, Györffy György és neje Györffy Lídia részére, kik az adásvétel tárgyát képező ingatlanok egyébként alulról és felülről is szomszédai voltak.

Az egymás mellett élés, a közös udvar táplálhatta az együvé tartozás, a közös eredet érzését, de súrlódásra, viszálykodásra is okot adhatott. Különösen akkor, ha a megosztással létrejött új birtoktest az utcával közvetlenül nem érintkezett, oda bejutni csak a szomszédos ingatlanon át lehetett. 1791-ben több köveskáli kismemes éppen "az jövőbeli viszálykodásoknak és atyafiság Békétlenségének ell távoztatásáért" egyezett meg. A haragos viszony és a nemesi állapotból eredő funduson belüli teljes szabadság tudata növelhette a település rendezetlenségét. Az elődökről alkotott köveskáli vélekedés, hogy "nemesek voltak, telkükön belül oda épültek, ahova akartak. Ha nem jöttek ki egymással, az egyik kijebbb, a másik bejebbb épült, a harmadik háttal tette."

Vajkai Aurél, a Balaton-felvidék és a Bakony kutatója a kismemesi Szentgál, Szenkirályszabadja, Nemesvámos, Szentantalfa, Mencshely jellegzetességének tartotta a közöket, ahol az utcából nyíló hosszú keskeny udvar oldalán egymást követték a házak. Eredetét az általam is

Vörösmarty lakóháza Nyéken (1853-55), tusrajz a Herman Ottó hagyatékából, Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest

érintett okokra vezette vissza: a nemesi családok megtartva az ősi fundust, ahogy lélekszámuk nőtt, úgy osztották fel és építették be az udvart. A Káli-medencében különösen Kővágóörsön figyelhetők meg jól a ma is létező közök.

A kismemesi családok számon tartják őseik községen belüli korábbi lakóhelyét, felhívják a figyelmet a központi, illetve előnyös fekvésre. Ezzel kapcsolatos öntudatukat csak növelheti az olyan hagyomány, mint amilyen Köveskálón él. Úgy tartják, a honfoglalást követő időkben Kál vezér ott verte fel sátrát, ahol most Györffy Dániel lakóháza áll.

A népi építészet szép emlékei a Káli-medencében azok a kőből épített, kő - vagy téglaboltozatú, vakolatdíszes házak, melyek a nagy európai stílusáramlatok hatását tükrözik, és a paraszti életformához közel élő kismemesek rétegtudatát fejezték ki. A barokk építészet nyomait magán

viselő árkádos tornácú házak legtöbbször Balatonhenyében és Kővágóörsön található. Elsősorban a nemesi és a honorációr réteg lakóházai voltak, a XIX. század első harmadában épültek. A klasszicizmustól ihletett kiugró tornácú épületek főleg Köveskálon, Kővágóörsön és Szentbékállán láthatók. A lakásokon belül a kispap utódoknál máig felismerhetők a múlt század végi polgári jellegű lakáskultúra bútordarabjai, melyek eltértek a paraszti ízléstől és bútoroktól.

A feudalizmus keretei közt a nemességet viselete is megkülönböztette a jobbágyságtól. Bizonyos ruhákat csak a nemesek hordhattak, azokat vagy díszítésüket a jobbágyok számára tiltották. A Káli-medencében a nemesi leszármazottak és a jobbágy utódok közötti különbség a viselet terén a második világháború utánig megmaradt.

A nemesség körében egykor különösen a zsinóros és pitykés öltözet divott. A feudalizmus korát idézve emlegették, hogy "a nemes ember viselete különbözött a többi családétól, jobbágyétól. Zsinóros nadrág, mente, meg mellény, bunda, bőrnadrág volt nekik." "A régi időkben voltak ezüst gombok, mentegombok, amit megbecsült a család."

A múlt század utolsó harmadától, a századfordulótól az öltözködés a jobb módú nemeseknél polgári lett. Levetették a magyaros, zsinóros ruhát. A férfiak elhagyták a csizmát, az asszonyok is a polgári divat szerint öltöztek és nem bőszoknyába, mint a parasztasszonyok. A legmódszerűbb nőknél a viselethez tartozott a kalap, a kesztyű, a napernyő és a legyező, s még a szőlőhegyre is azzal gyalogoltak ki. A férfiak Tapolcán a legjobb szabónál varrattak, "fessék voltak".

Ismeretes, hogy a kispap családok a parasztiakat messze meghaladóan számon tartják, a falubeli, különösen a saját, illetve rokon családok eredetét, történetét. Az idősebb nemesi utódok máig megnevezik, hogy mely familiák nemesi származásúak, s több generációig visszamenőleg elsorolják elődeiket. Az itt mutatkozó pontossághoz más vonatkozásban némi felületesség társul. Általános a vélekedés, hogy azok voltak a nemesek, akik *dupla bötüvel* írták a nevüket (Győrffy, Pálffy, Kenessey, stb.), de mindjárt hozzátesszük, volt ettől eltérés (Fábián, Gyenis, Kaszás, Sebestyén, stb.). Egyesek szerint "a nemesség birtok után járt, de venni is lehetett." A hagyomány úgy tudja, ezért emelkedhetett nemesi rangra a köveskáli Vörösmarty-család, kiknek neve eredetileg Vörös volt, s később egészítették ki, változtatták nemesi hangzásúvá.

GELENCSÉR JÓZSEF

Vörösmarty nevééről

A Fejér Megyei Hírlap 1994. május 7-ei és július 16-ai számaiban Gelencsér József *Nemesi hagyományok továbbélése* című cikkében arról írt, hogy a köveskáli Vörösmarty-család neve eredetileg Vörös volt, csak később egészítették ki, változtatták nemesi hangzásúvá. Káli-medencei néprajzi kutatásaim idején magam is találkoztam ezzel a jelenséggel, amely a *Szózat* költőjének, a Nyéken született Vörösmarty Mihálynak családi nevére is vonatkozik.

Köveskáli adatközlőm, az 1898-as születésű Németh Lajos, aki a Vörösmarty-családdal rokonságban állt, így beszélt a névváltoztatásról: "Vörös József a Vörös Dánielnek volt a fia. Jómódú, gazdag ember volt, ténsúrnak hívták. Volt Vörös Dánielnek egy testvére, Vörös Mihály mérnök. Vörös Zsófia volt az én nagyanyám. Az 1914-es háború körül a Vörösök Vörösmartynak írták magukat, a Vörös Zsófia nevét is Vörösmartynak írták már 1900 körül. Édesapám szokta a Vörös Józsefnek mondani: *Fene maga, József öcsém, nem Vörösmarty, még nem is Vörös, csak Veres!* A Vörös Dániel nem volt nemes ember." Egy másik adatközlőm, az 1915-ben született Leopold Ferencné Győrffy Sára, így emlékezett meg a névváltoztatásról: "A Vörösmarty Józsefet csak Vörösnek nevezték. Gazdag ember volt, annyi bora termelt, mint most a téesznek. Köveskálra való birtokos nemesek voltak. Eredetileg csak Vörösök voltak, csak úgy ragasztották a nevükhöz a martyt és a nemességet. Vörös József az 1930-as években halt meg, sírköve az Alsó-temetőben van. Vörös Józsinak emlegették. Azt is emlegették, hogy rokonságban voltak a költővel."

Ezt a névhasználati bizonytalanságot a levéltári források, a nemesi összeírások, a régi iratok is tükrözik. Köveskál 1752. évi nemesi összeírásában új nemes családfőként tűnt fel két Vörösmarti István, valószínűleg apa és felnőtt, nős fia. 1767-ben a köveskáli Nemesi Communitas (nemesi közösség) tagjai között találjuk nemes Vörös Andrást. A köveskáli református eklézsia 1769. évi lélekösszeírása özvegy Vörös János nevét tüntette föl. A Zala Megyei Levéltárban található monoszloi bíróláda iratai közül 1780-ból maradt fenn a zánkai szőlők összeírása. Zánkán ekkor öt köveskáli bebirtokló szőlőtulajdonost írtak össze. Közülük három nemes, kettő nemtelen. Utóbbiak: Vörösmarty Ferenc 4 kapás, Vörösmarty Pál 5 kapás szőlővel rendelkeztek. Mindkettőt Vörösmartyként, de nem nemesként írták össze. Ugyancsak a monoszloi

Móricz Zsigmond Kápolnásnyéken Vörösmarty Mihály gyermekkori lakóháza előtt.
Kresz Mária felvétele, 1942

bíroláda őrzi 1807-ből a köveskáliai és a kővágóörsiek Kornyi-tónál történt verekedése ügyében felvett tanúvallatási jegyzőkönyvet. Az ügyben ötödikként hallgatták meg "Nemes Vörös Pál Köveskáli Helységben lakozó Helvetica valláson lévő mintegy 56 esztendő" tanút, aki életkoránál fogva akár a 27 évvel korábban összeírt zánkai szőlőbirtokos is lehet.

Szülőfalumban, Zámolyon (Fejér m.) is él Vörösmarty nevű család. Zámoly község tanácstíkára majd tanácselnöke az 1950-es, 60-as években Vörösmarty József volt, akit a nép mindig Vörös Józsiként emlegett. Nevét mindenkitől csak ebben a formában hallottam. Három lánya közül kettővel egy időben jártam általános iskolába. Nagyon elcsodálkoztam azon, hogy a lányokat az iskola nem zámolyi származású tanítói Vörösmartynak nevezték. Szüleimtől tudtam meg, hogy nevük hivatalosan Vörösmarty, de a faluban mindenki csak Vörösként ismeri őket.

Nagy költőnkéről, az 1800. december 1-jén született Vörösmarty Mihályról a nadapi plébános ezt jegyezte be latin nyelven a megkereszettek anyakönyvébe: *A gyermek neve Mihály, apja neve Vörös Mihály, keresztszülők Cimmermann Fülöp és neje Erzsébet. Születés helye Nyék. Az apa foglalkozása uradalmi ispán.* 1816-ban Mihály nagybátyja és gyámja, Vörösmarty Ferenc pörölt a megyénél, mert a nadapi plébános hibásan Vörösnek írta be a fiú nevét. Nemes tanúkat hallgattak ki, akik azt igazolták, hogy a rövidséget a plébánosnak adatokat szolgáltató bába tudatlansága okozta. A bába bizonyára csak Vörös formájában hallotta a nyéki ispán nevét.

A költő apja maga is több formában használta családi nevét, ahogy ezt a XIX. század első éveiből tőle ránk maradt iratok bizonyítják. 1802-ben kelt az új kápolnásnyéki ispánlak – a mai Vörösmarty Emlékmúzeum – építési költségének kimutatása, amit így írt alá: *Vörös Mihály Ispány.* Az Országos Levéltár Nádasdy levéltára őrzi a költő édesapjának hat levelét, amelyekben mint ispán részletesen beszámol a Nyék pusztai gazdálkodásról munkaadójának, Nádasdy grófnak. Névhasználatának változását tükröző leveleit 1803 és 1814 között így írta alá: *Vörös Mihály Ispán (1803) Vörös Marty Mihály Ispán (1806-ban két levélben is), Vörösmarty Mihály Számtartó (1813-ban két levélben is), Vörösmarty Mihály (1814).* Egy bő évtized során nevének három formája közül egyszer a *Vörös*, kétszer a *Vörös Marty*, háromszor a *Vörösmarty* szerepel levelei aláírásaként. Ez önmagában is jelzi névhasználatának az 1810-es évek elején a *Vörösmarty* formánál való megállapodását.

Vörösmarty édesapja 1807-ben osztályos egyezséget kötött felesége Csáthy Anna örökségére. Az osztályos egyezés okiratában mindenütt *Vörös Uramnak* említették, ezzel szemben ő ugyanezt az okmányt mint *Vörösmarty Mihály* írta alá. Nem zavarta őt, hogy sógornői Vörösként emlegetik. Két esztendő múlva Fejér megye 1809. évi nemesi összeírásában ezt írták róla: "Vörös Mihály: 40 éves, 6 gyermeke van, gróf Nádasdy ispánja, Nyék."

Magát a költőt a nadapi keresztelési anyakönyvön kívül sehol nem nevezték Vörösnek. A székesfehérvári ciszterci gimnázium latin nyelvű értesítőiben öt éven keresztül *Vörösmarty Michael* néven első eminensként szerepel. Ugyanez a név olvasható a Pesti Egyetemen végzett filozófiai tanfolyamról szóló bizonyítványán és ügyvédi oklevelén is. Mivel a nevével kapcsolatban már keresztelések, majd ifjú korában probléma merült fel, ezért névhasználatára a későbbiekben bizonyára gondosan ügyelt, így a gimnáziumi, egyetemi matrikulákba már nem kerülhetett be a Vörös alak. Írásaiban, verseiben sem Vörösnek, hanem az előkelőbb hangzású *Martynak*, *Martinak* nevezte magát. Például 1823-ban keletkezett *Templomba záratásomkor* című versében:

*Marty, Marty még mi lesz belőled,
Már ha szent egyházában sem enged
Nyugtót a kemény sors istene?*

1827. február 15-én Fábián Gáborhoz írt levelében így panaszkodott: "Csak az esik sajnosan, hogy mikor kedves, felhőntúli világomban örömet repdesnék, megkordúl a gyomor s ily nyomós kérdést tesz boldogtalan előlátással: mit eszünk esztendőre Marti?"

1829 -1834 között írt *Pályalombok* ciklusában a színmű írástól tanácsolta el magát:

*Marti te a szintől, jobb volna ha messze maradnál,
Ólom eszed nem bír futni az élet után.*

A Vörösmarty-család nevével még 1844-ben is foglalkozott a Fejér vármegye közgyűlése által kiküldött bizottság, amelynek tagjai Szücs Péter, a vármegye aljegyzője, Zlinszky István táblabíró, Meszleny Károly főszolgabíró, Nagy Károly esküdt, és Ambrózy Ferenc tiszti alügyész voltak. Határozatuk a velencei Református Egyház Keresztelési (1801-

1850) Anyakönyve 175. oldalán olvasható: *Alolírottak, T. Ns. Fejér Vármegyének 1844-ik esztendei közgyűlési jegyzőkönyvében 2614-ik szám alatt, Velencei Nemes Vörösmarty vérségbeliek abbéli folyamodásuk következtébe, Velencei megyebeli Pátka és Velencei anyakönyvekben családi nevük miszerént "Vörösmarty" helyett "Vörösnek" irattatván be, ezt kiigazíttatni hibásan "Vörösmarty" helyett "Vörösnek" irattatván be, ezt kiigazíttatni kérik, kiküldetve lévén: a Velencei Helvetziai vallástételt tartó Ekklesia anyakönyvét megvizsgálván abban a folyamodó Józsefnek vezeték nevét, a 74-ik lapon – hol János – és ismét a 97-ik lapon – hol Ferencz fiai bejegyzve vannak, "Veres" névvel beírva lenni találtuk, – és miután előbb, ugyancsak fentebbi kiküldetésünk folytába, Pátkán megjelenvén és az ottani anyakönyvet megvizsgálván, a hit alatt kihallgatott, és általunk meghitelesített tanúk vallásából, a folyamodó apjának Sámuelnek "Vörösmarty" név helyett "Veres-nek" lett hibás beírása kiderült s általunk "Vörösmarty" névre kiigazított volna – e szerént ezen anyakönyvben is, a folyamodónak hibásan bevezetett "Veres" vezeték nevét, a fentebb említett helyeken "Vörösmarty"-ra kiigazítottuk.*

LUKÁCS LÁSZLÓ

A kápolnásnyéki Vörösmarty Emlékmúzeum

Még egyszer a nemesi nevekről

A Fejér Megyei Hírlap 1994. május 7-ei számában megjelent a "Nemesi hagyományok továbbélése" című írásomban megemlítettem, hogy a Balaton-felvidéken, Köveskálon élt Vörösmarty-családról mit őrzött meg a népi emlékezet. Az ott lakók szerint ez a család úgy vette a nemességet, eredeti nevük Vörös volt, s csak később egészítették ki, változtatták nemesi hangzásúra.

Írásomhoz kapcsolódva a Fejér Megyei Hírlap 1994. augusztus 13-ai számában Lukács László közölt cikket Vörösmarty Mihály, illetve családja nevének alakulásáról. A költő apja több formában használta családi nevét, amíg a Vörös Mihálytól eljutott a Vörösmarty formáig. Rokonsága több tagjánál szintén előfordult, hogy Vörösként, Veresként került anyakönyvezésre, ami később kijavításra szorult.

Valószínűsíthetjük, hogy a pontatlan anyakönyvezés a köznapi névhasználat alapján történt. A családot ilyen, rövidebb formában emlegette a település közössége, így hallotta, tudta a hivatalos iratokat vezető pap, s bizonyos a család egyes tagjai is használták nevük kurtább formáját. Hosszú, illetve összetett szónak minősülő neveknél nem is meglepő az ilyen gyakorlat.

Irodalmi példát is tudunk említeni hasonló rövidülésre. Móricz Zsigmond korai regényei közé tartozik a *Kerek Ferkó*. Az 1913-ban megjelent műben az alföldi várost és a dzsentrivé lett nemesi utódokat mutatja be az író. A főhőst a regényben ugyan mindenki csak Kerek Ferkónak emlegeti, valójában azonban Kerekegyházy Ferenc a tisztességes neve. Apja az öreg, zsugori Kerekegyházy Ferdinánd a város környékén harmincezer hold ura. Tehát nem is egyszerű kisenemesről, hanem a környék nábobjának pénzt pazarló leszármazottjáról van szó.

Móricz fenti névadása, névrövidítése kapcsán nem feledkezhetünk meg arról, hogy milyen jól ismerte a parasztok és a dzsentrik világát. Többek között azért, mert egyes regényei megírásához készülvén szinte néprajzi gyűjtést végzett. Joggal feltételezzük, hogy a Kerekegyházy – Kerek névhasználatnál valóságos példából indult ki. Persze az is igaz, hogy a főhős jelleméhez, környezetéhez róla alkotott ítéletéhez inkább az utóbbi megjelölés illik.

Néprajzi adatgyűjtéseim során a kisenemesi családokról beszélgetve gyakran szóba került az eredet, a rokonság, a származástudat és a nemesi cím elnyerésének története. Az egyik ismert Fejér megyei nemesi

A székesfehérvári Vörösmarty-ház (Királykút u. 5.) 1934-ben

család nevéhez kapcsolódóan egy idős parasztembertől meglepő állítást hallottam. Eszerint a Bóné család Napóleon famíliájával, a Bonapartékkal áll rokonságban, tőlük származott. A népi etimológia a hasonló hangzásból indult ki, s úgy okoskodott, hogy ezen esetben a Bonaparte név egyszerűsödött Bónéra. Tehát itt is rövidülés történt, ám most a kurtább forma lett a hivatalos alak.

Talán mondani sem kell, hogy a magyaráztatnak a valósághoz semmi köze. A Bóné-család tényleges múltját Károly János *Fejér vármegye története* és Kempelen Béla *Magyar nemes családok* című műve alapján tudhatjuk meg. A familia ősi fészke Szatmár, ahonnan a XV. században a Dunántúlra, Veszprém megyébe szakadtak, majd pedig a Fejér megyei Gárdonyba jutottak.

A Bónék az évszázadok során sokszor csillogtattak harci érdemeket. János 1400 körül a Nyírség főkapitánya, unokája, szintén János 1444-ben Várnánál esik el a török ellen küzdve. István, II. Rákóczi Ferenc kuruc hadának egyik vezére, Nagyvárad ostromlója. Testvére, András több

ezer katonát vitt a fejedelem zászlói alá, s azok élén halt hősi halált Bihar vármegyében.

Az 1843. évi Fejér megyei nemesi összeírás szerint Gárdonyban és a hozzá tartozó Szerecsény-pusztán kívül Bodmérén és Székesfehérváron éltek a Bóné-család tagjai. Néhányan, illetve utódaik közül többen jelentős szerepet tölthettek be a megye életében. Így István (1800-1870) vármegyei táblabíró, majd törvényszéki elnök lett. Géza (1840-1886), mint alispán, később mint közigazgatási bíró tevékenykedett. A család ősi előneve, a *fülpösdaróci* mellé ő szerezte meg a *gárdonyi* predikátumot, mely által a család ezen ágának kettős előneve alakult ki: *fülpösdaróci és gárdonyi Bóné*.

A múlt század második felében a család néhány tagja (Béla, Rudolf), mint tiszt huszárezredben szolgált. Láthatjuk, hogy a régebbi és az újabb korokban több katona, sőt több hős is kikerült Bónék közül, ám vitézségük nem a Bonapartéktól származott.

Gárdonyban és Bodmérén egyébként a mai napig számon tartják a Bóné-családot, mint régi, nemesi famíliát emlegetik. Gárdonyban Bóné Kálmánnak – ki a XX. század elején töltött be szerepet a település életében – emlékét utcanév őrzi.

GELENCSÉR JÓZSEF

Újra Vörösmarty nevéről

A Fejér Megyei Hírlap 1994. augusztus 27-ei számában Gelencsér József *Még egyszer a nemesi nevekről* című írásában, a Vörösmarty-család nevéről korábban megjelent cikkemhez kapcsolódva, egy igen szép irodalmi példát említett a nemesi nevek rövid formában való használatára. Móricz Zsigmond *Kerek Ferkó* című regényében a dzsentri főhóst mindenki Kerek Ferkónak emlegeti, pedig valójában Kerekegyházy Ferenc a tisztességes neve. "Móricz fenti névadása, névrövidítése kapcsán nem feledkezhetünk meg arról, hogy milyen jól ismerte a parasz-
tok és a dzsentrik világát. Többek közt azért, mert egyes regényei megírásához készülve szinte néprajzi gyűjtést végzett." – állapította meg Gelencsér József.

Móricz Zsigmond, élete utolsó irodalomtörténeti témájaként Vörösmarty Mihály nevével foglalkozott. Erről írta utolsó riportját, amely az általa szerkesztett *Kelet Népe* folyóirat utolsó számában jelent meg 1942. szeptember elsején, halála előtt három nappal, *Boldog Margit regéje (Spiritiszták közt)* címmel. Móriczot nagyon érdekelte Vörösmarty nevének alakulása: "Már nagyon régen hallottam, hogy az anyakönyvbe az van beírva, hogy apja Vörös Mihály. De sohase volt alkalmam, hogy kimenjek Nyékre megnézni az eredeti anyakönyvet... Nekem tetszett, hogy Vörös Mihály a Zalán futásához ezt a lobogó nevet kovácsolta ki, hogy Vörösmarty... Milyen szép és méltó név. Pláne történelmi múltja is van. Pázmány korában volt egy Veresmarty Mihály, aki református lelképásztorból rekatholizált, később kath. püspök lett belőle." Annyira izgatta őt a kérdés, hogy kérte spiritiszta barátját, Hillebrand Jenőt, a Magyar Nemzeti Múzeum régészét, hogy idézze meg Vörösmarty Mihály szellemét, kérdezze meg a feltételezett névváltoztatásról. Vörösmarty szelleme egy óbudai kiskocsmában jelent meg a spiritiszta szé-
ánsz résztvevőinek. Hillebrand kérdésére ezt válaszolta: "Móricz Zsigmondnak igaza van. Az én dédapám Piros Márton volt."

Móricz a szellem közlésén még inkább felbuzdulva elhatározta, hogy alaposan kivizsgálja a Piros-Vörös-Vörösmarty kérdést. 1942. június 21-én Székesfehérvárról Budapestre utaztában Kápolnásnyéken leszállt a vonatról, hogy a költő szülőföldjén tájékozódjon. A katolikus lelkészi hivatalban Bertha Pál lelkésztől megtudta, hogy Vörösmarty Mihályt nem a református törzslakosságú Nyéken, hanem a szomszédos, katolikus Nadapon keresztelték. "Kis sváb-község, láttam az anyakönyvet, s engem is meglepett, hogy Vörös Mihály." – mondta Bertha Pál.

Móricz Nyéken Vörösmarty gyermekkori lakóházát – a mai Vörösmarty Emlékmúzeumot – is meglátogatta, amely akkor Kresz Géza hegedűművész tulajdona volt. Látogatásáról így számolt be utolsó riportjában: "A ház mai gazdája ismert nevű hegedűművész, felesége angol születésű nő, de Vörösmarty-gyűjtők és a kegyelet teljes. Hogy a Vörösmarty apja csak Vörös Mihály volt volna, sose hallották, pedig a családjuk mindjárt a Vörösmarty halála utáni időkben vette meg a házat földdel az akkor szétfoslott grófi birtokból. Régen ez volt a tisztartók lakása. Van egy Album a ház gazdag könyvgyűjteményében. Ez a székesfehérvári Vörösmarty Társaság Albuma, melyet 1900-ban adtak ki, mikor emléktáblával látták el a házat. Jó nagy síri táblát ragasztottak a falra; aki benne lakik, mindig érezheti, hogy kriptában él. Annyit látok egyelőre a

A'

BUJDOSÓK.

ÍRTA

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

A

V.

35

A SZ. FEHÉRVÁRI FÖGYMNAS.
IFJUSÁG KÖNYVTÁRAÉ.

Székes-Fehérvárott,
nyomtatott SZÁMMER PÁL' betűivel.

1830.

Mihály Vörösmarty

könyvben, hogy Vörösmarty már az első gimnáziumba azon a néven van beírva, hogy Vörösmarty, a mai írásmóddal. Akkor megdől az ötlet, hogy ő vette fel költői névnek. Este nekilátok vacsora után az Album lapozásának. Hát uramfia benne van fényképmásolatban a kereszteleési bejegyzés egész oldala: *a gyermek neve Mihály, apja neve Vörös Mihály, kereszt-szüülök Cimmermann Fülöp és neje Erzsébet. Születés helye Nyék, az apa foglalkozása uradalmi ispán.* Hogy van az, hogy a szellem minderről semmit sem tud? A spiritisztáknak nagyon lealkonyult előttem. Nem is említtem a költő „szellemének” nyilatkozatát a Piros névről... Szégyellem, hogy beugrottam." A házigazda lánya, Kresz Mária néprajz szakos egyetemi hallgató, Móricz Zsigmondot le is fényképezte a nyéki Vörösmarty-ház előtt. Móricz kérésére fényképet készített arról a házról is, amelyben Vörösmarty Mihály, mint bérlő, 1853-55 között lakott. Ez az épület Móricz látogatása idején Kápolnásnyék község szegényháza volt, két év múlva a háborúban rombadőlt. Több rajz, fénykép is fennmaradt róla. Lerajzolta Jókai Mór, s rajzát a *Vasárnapi Újság* 1856-ban közölte. Egy másik rajzra a közelmúltban bukkantam a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában, ahol Herman Ottó hagyatékában található egy tusrajz *Vörösmarthy lakóháza* felirattal, 2148-as leltári szám alatt. Ezen a rajzon és a székesfehérvári Vörösmarty Társaság által 1900-ban kiadott *Vörösmarty-émlékkönyvben* megjelent fényképen a ház még nádtetős, Kresz Mária 1942-es fotóján már cseréppel fedett.

LUKÁCS LÁSZLÓ

Nyék társadalma Vörösmarty idejében

A Balassa-család elődeit, a Pettendy- és Kettyei Finta-családot még 1517-ben erősítette meg II. Lajos a nyéki és Nyék környéki birtokban. A török időben azonban a Fejér megyei nemesek és a Balassák elődei a Csepel-szigeten húzták meg magukat. Az a Balassa János, aki 1626-ban testvéreivel együtt új adományként kapta Pettend, Bodmér, Fertő-Nyék és Kápolnás-Nyék pusztákat, Ráckeve bírja volt 1627-ben, testvére Miklós 1633-ban, Mihály 1635-ben és 1644-ben. Ekkoriban szó sem volt arról, hogy e törökpusztította területeket valóságban használni lehessen,

ennek ellenére gondoskodtak róla, hogy a birtokbavétel bizonyáglevélét megkapják. Balassa János fia, Ferenc, 1703-ban eladja ujonnan szerzett kápolnásnyéki és pettendi részbirtokait, de rokonoknak adja el, többek közt a Kutas-család tagjainak, akik majd Pettend birtokosai lesznek. Unokája, ugyancsak Ferenc (kb. 1728-1800) visszapereli Nyék felét 1755-ben, és Ráckevéről testvéreivel együtt valóban Nyékre költözik. De nem mindjárt, mert úgy látszik a század közepén Nyéken még nem volt megfelelő úrilak, ahová be tudtak volna költözni, de Velencén már igen. Az 1782-85 között keletkezett katonai leírás szerint szilárd épület Nyéken nincs, Velencén azonban a templom mellett áll "néhány nemesi udvarház". Ferenc testvéröccse Mihály 1759-ben Velencén nősült, Szalai Sárát vette el, három gyermekük született (1762-ben, 1764-ben és 1771-ben), azután meg Nyékre költöztek, ott temették el Mihályt 1796-ban. – János öccse első fia még Velencén született 1768-ban. A legfiatalabb testvér, Péter, Pázmándy Erzsébetet vette feleségül, – ő a nyéki közbirtokosság tekintélyes tagjának leánya volt. Eleinte Velencén, majd Baracskán éltek, de az ő temetkezési helyük is Nyék volt.

A népes Balassa családnak több kúriája épülhetett ez időben Nyéken. Feltételezésünk szerint különálló kúriája volt id. majd ifjabb Ferencnek. Utóbbi 1752-ben Ráckevén született, Kunszentmártonból nősült 1777-ben, ns. Baky Évát vette el, első négy gyermekük Velencén született, de az utolsó szülés már Nyéken történt, 1793-ban, január 8-án. Iker kislányuk született, Mária és Zsófia. Házuk 1782 őszére készülhetett el.

Balassa Mihály, akiről mondtuk, hogy 1759-ben már Velencén (és nem Ráckevén) nősült, jó ideig Velencén élt, Sára leánya is ott ment férjhez 1788-ban a gárdonyi Bóné Jánoshoz. Balassa Mihály fia, János azonban 1796-ban Kápolnásnyéken házasodott össze sárbogárdi ns. Mészöly Rozáliával. Addigra az ő házuk is elkészült.

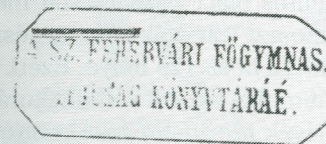
Az id. Balassa János (1738 Ráckeve - 1809 Nyék) fia ugyancsak János (1768 Velence - 1819 Nyék) már Nyéken nősült 1789-ben, felesége nevét hol Angyalosy Erzsébetnek, hol Angyal Erzsébetnek írják. Mind a hat gyermekük Nyéken született, 1791 és 1802 között. Bizonyára saját kúriájuk volt.

Talán különálló házban lakott özv. Nagy Sámuelné Balassa Erzsébet, de biztos, hogy 1796-ban Nyéken élt. Saját kúriája volt talán Balassa Péternek is, felesége Pázmándy Erzsébet.

Látjuk, hogy a birtokát visszaperelő Balassa Ferenc (1755 Ráckeve - 1800 Nyék) mind a négy testvéreivel együtt Nyékre költözött és átmeneti

CSONGOR és TÜNDE.

Színjáték öt Felvonásban.

I r t a

Vörösmarty Mihál. .

SZÉKES-FEHÉRVÁROTT,
nyomtattott Számmar Pál betűivel.
1831.

Velencén töltött időszak után már mindnyájan Nyéken telepedtek le. Az építkezések az 1780-as, 1790-es évekre készültek el.

A közbirtokosság más nevezetes családjai, akikkel a Balassák rokoni, baráti, komasági, vagy éppenséggel perbeli viszonyban voltak: az említett Pázmándy-család, a népes Sárközy-család, a Pettenden lakó ns. Kenessey- és Kutas-família, a Kazay-család (ahonnan fiskális és táblabíró került ki), a Velencén lakó Véghelyi-vagyis Vechelius-család és még többen mások, valamennyien nemesek és valamennyien reformátusok.

Nyék református anyakönyve 1785-ben kezdődik, izraelita anyakönyve azonban néhány évvel korábban. (Római katolikus anyakönyv pedig sokáig nem is volt!) Az országút menti helység kereskedelmi forgalma igen nagy, és jelentős piaci központ volt még a közelmúltban. A délre fekvő falutlan, messzi puszták és az északra fekvő falvak (főleg Pázmánd) fő eladó- és beszerző helye. Ezért települtek az izraeliták boltjaikkal az országút mellé, s ezért volt oly korán népes a hitközség.

Jól látta meg Nyék társadalmi szerkezetét Móricz Zsigmond, amikor 1942 nyarán Vörösmarty- emlékeket kutatva a faluba látogatott: "különös falu, nemesi kúriák uralkodtak itt valaha" - írta riportjában. Nemesi kúriák, de nem bocskoros nemesek házai, hanem református nemesurak kastélyai, a község Fejér megye leggazdagabb református eklézsiája volt. "Tipikus mocsárvidék. Nádasok és vizes rétek között a kiemelkedő homokvonalaton telepedett meg az őskorban az ember. Ma már ezt magyarázni kell, a vizek kiszáradva, de még mindig meglehetősen ösze-vissza vannak az utcákon a házsorok". - írja Móricz.

Urak faluja. Az 1884-es térkép szerint a Balassa, Sárközi, Kenessey, dabasi Halász, Kacskovics családnak volt kastélya. A nemesi kúriák, kastélyok jórészt a falu északi oldalán, az országút mentén helyezkedtek el. A szegény emberek a kanyargó patak mocsarai között kiemelkedő dombokon épült házacskákban laktak. Többnyire nem a saját házukban. Nyéken nem volt telkes jobbágy. A zsellérek száma 52, a jobbágyok száma 10, csupán nekik volt saját házuk. Családtagokkal együtt 504 fő. Az összeírás szerint szántója, szőlője, legelője senkinek sem volt, és 27 családnak egy fia jószágja sem. Azonban 20 zsellércsaládnak volt két lova, ők fuvarozással kereshették meg kenyerüket. Nyolc mesterember dolgozott Nyéken, fele jobbágy, fele zsellér, igaz, némelyik foltozó varga csak az év egy részében dolgozott. Egy zsellér, Ádám Siegel földet bérelt, ő 4 ökröt tartott, lova is volt; Tiringer János zsellérember pedig juhász lehetett, neki volt egyedül juha, 250 darab, ezenkívül 8 ökre,

Vörösmarty Mihály székesfehérvári szobra

2 lova, 11 disznója; Tiringernél 1 szolgálóleány és 6 szolga lakott, Siegelnél 2 szolgáló és 3 szolga, sem Siegelnek, sem Tiringernak nem volt saját háza. A családok fele tartott egy tehenet és hízlalt egy disznót; összesen 26 tehenet és 28 disznót számláltak össze. Az összeírás szerint 69 ház volt a faluban, de, mint láttuk, csak a hét jobbágycsalád lakott saját házában. A nemesek számát ez az összeírás nem tartalmazza, de egy későbbi felsorolásból, mintegy 36-an lehettek. Becslésünk szerint Nyék lakosságának egyharmada nemes volt, több mint fele zsellér, jobbágy pedig csak elenyésző kisebbség. 1827/28-ban a felsorolt tíz jobbágycsalád: Gere, Szente, Vida, Stoch, Töltsér, Dobrovits, Steidel, Kón, Bendi. A teljes zsellér-jobbágy névsor fele magyar, fele németes hangzású. De a nevek nem ismétlődnek, nem rokonok települtek a faluban, Nyék nem telepes falu, az összeverődött szegénynép nem alkotott olyan atyafiságot, mint a nyéki birtokos nemes urak.

Urak faluja volt a szomszédos Pettend még a két háború között is: csupán kastély, kúria és cselédlakás. Nyéken a szegény emberek, napszamosok, "árendás ház"-ban, afféle "népi bérház"-ban éltek, a ház valamelyik uraság tulajdona volt, neki szedték össze a negyedévi lakbért, a "fertály"-pénzt. Az ilyen házban több lakás volt, a lakók mindig cserélődtek, ezért a házat nem annyira a benne lakó család után nevezték el, inkább valami csúfnevet adtak neki: "Sárga lámpás", "Pupurc ház", Velencén "Verébszállás" is volt. A nyéki "Hat ház" közön (ma Bajcsy-Zsilinszky u.) áll a "Csipke-ház"-nak nevezett, három családnak szánt épület, két család használta közösen a konyhát; mellette kicsiny szobából és konyhából álló másik lakás volt. Ugyancsak három család élt egy kicsinyke házban a Kis utca végén, a közös konyha mellett egy-egy szoba, a harmadik szoba mindössze 2,5x1,5 méter nagyságú, pici pitvar-konyhája ennek a fele. Amikor 1968-ban ezt az akkor már lakatlan házacskát felmértem, a nagyobbik szoba falán ceruzás feliratot találtam. "Felejthetetlen 20 év, amit itt töltöttünk, ebben volt örömünk és bánatunk."

Hogyan illeszkedtek bele Vörösmartyék, Mihály, Nádasdy ispánja és felesége, Csáty Anna ebbe a szélsőségesen polarizált társadalmi közösségbe? A grófi földesúr mérhetetlen messzeségben volt, jelenléte nem érződött a faluban. Bizonyára római katolikus alkalmazottat kívánt, ezért is felelt meg neki a költő édesapja. Mint nemesember, Vörösmarty Mihály társadalmi helyzeténél fogva bizonyos fokig beleilleszkedett a hely-

beli közbirtokos urak társaságába, és amint majd alább látni fogjuk, néhányukkal komasági, baráti jóviszonyban volt.

A ház nem volt ugyan sajátjuk – ma szolgálati lakásnak mondanánk – de jóval tágasabb, mint a napszamos-szegényemberek árendás házai. Alaprajza olyan, mint a Kiss Ákos által ismertetett tinnye nemesi kúriaké: két sor szoba, középtűt nagyon nagy szoba, ez lehetett az ebédlő. A ház délre tájolt, a nyájas völgyre néz. A tornác három széles boltíve megegyezik az egykori nadapi plébánia tornácaival (vö. Schramm Ferenc, Ethnographia 1971). A ház mögött nem kert terült el, mint ma, hanem – birkalegelő! Hiszen a birkatartásnak, a gyapjútermelésnek ekkor volt a konjunktúrája. Fedelét nád fedte, még 1847-ben is, amikor a költő "Minden Munkái" elejére került a ház metszete. A nádtetőt csak később változtatták zsindelyre. Az 1847-es kép bal oldalán látszik az a kis hajlék is, amelyben feltételezhetőleg a költő a napvilágot meglátta, mert Gyulai Pál szerint a ház akkor épült, "midőn harmadik gyermekük és első fiok született", tehát 1800-1801-ben. Addig: "régi szűk és roskatag házban laktak, amely helyett éppen akkor építettett a gróf egy szebbet és tágasabbat." Itt élt gyermekként a költő addig, amíg 1811 táján édesapja Velencén árendása lett a grófnak, s ő maga Fehérvárra ment tanulni. Az új ispán Kolozsváry Mihály lett, kinek unokája, Kremnitzky Ferenc 1942-ben Móricz Zsigmondnak szóban és írásban elbeszélte édesanyja emlékeit Vörösmartyról, a költőről.

Az 1785-től vezetett nyéki ref. egyház anyakönyveiből megállapítható, hogy Vörösmarty Mihály és felesége, Csáty Anna nyolcszor voltak hivatalosak keresztelőre 1799-től 1811-ig. Három alkalommal ők voltak a főkomák, az első számú keresztszülők.

Az anyakönyvbe teljesen következtelenül írták a neveket: "Vörösmarty", "Vörös Marty", "Vörös", "Veress" Mihály, de mivel felesége Csáty (avagy Csáti) Anna neve is ott van, tévedésről nem lehet szó. A rövidített név magyarázza, hogy a nadapi születési anyakönyvbe is egyszerűen "Vörös"-nek írták a költő apjának nevét. Ez az érthetetlen tény annak idején nagyon meggondolkoztatta Móricz Zsigmondot.

1799-ben Mészáros András és Tóth Anna leánykájának, Erzsébetnek keresztelőjére hívták a házaspárt. Főkomák voltak, rajtuk kívül még két keresztszülő nevét jegyezték fel: Szilágyi István és felesége Nagy Eszter, valamint Csóka Istvánék. Ekkor annyira összebarátkoztak a házaspárok – vagy máris megvolt a barátság – hogy 1808-ban Szilágyiék meghívták Vörösmartyékat fő keresztszülőknek, és Mészáros Andrásékat további

Vörösmarty emléktáblája a székesfehérvári ciszterci rendház, a mai múzeum falán

komának. Szilágyiék nál a meghívott komák között szerepelt Gajdhoffer (Galhoffer) Mihály és felesége Iván Susánna. Amikor 1810-ben Galhofferéknél megszületett a kis Klára, hatalmas keresztelőt rendeztek, tizenegy komapár volt hivatalos, több "leányasszony", "ifjú legény", fiatal özvegyasszony, sokan a közbirtokosság urai közül, akikkel már más keresztelőkön is együtt mulattak Vörösmartyék.

Ns. és Nzet. ifj Balassa János és felesége Angyalosy (v. Angyal) Erzsébet ötödik gyermekének, Borbálának csendes keresztelőjére első keresztszülőknek hívták meg Vörös (sic!) Mihályt és feleségét Csáti Annát 1802. február 13-án. Ekkor – úgy látszik – más keresztelő nem volt. Megjegyzendő, hogy mikor a Balassa házaspár Pál fia 1799-ben megszületett, nagyobb, ünnepélyesebb keresztelőt csaptak és Pázmánd örökös földesurát, Kempelen Jánost hívták meg első keresztapának számos más előkelőséggel együtt.

Az említett Balassa János–Agyalossy Erzsébet házaspárral Vörösmartyék más közbirtokossági keresztelőn is együtt voltak, így Kováts Ádám és Bóné Klára kisleányának keresztelőjén 1808-ban, majd Magyar Péter és Sárközi Ágnes gyermekének hatalmas megünneplésén 1811. október 11-én.

Igen nagy keresztelőket rendeztek a prédikátorok. Sörös Sándor 1807-ben, majd 1809-ben nemcsak református prédikátortársait hívta meg a szomszédos falvakból, hanem – mégpedig első helyen – a velenicei plébánost. E két keresztelőn is hivatalos volt "Vörös Mihály" lehetőleg feleségestől, és természetesen képviselve volt a helyi közbirtokosság, főleg a Balassa és Kutas családok.

E nyolc keresztelő néhány törzstagja nevéből meg tudjuk állapítani, kik voltak Vörösmartyék komái egyrészt a nemes közbirtokosság, másrészt a címekkel nem rendelkezők közül. Balassa Jánossal és Angyal Erzsébettel együtt négy alkalommal mulattak együtt, ns. Kováts Ádám és Bóné Klárával két alkalommal, Magyar Péterrel és Sárközi Ágnessel is kétszer. Négyyszer voltak együtt a nagyon népszerű Véghelyi (avagy Vechelius) István–Németh Lídia házaspárral. E családdal később a költő is barátságot tartott, amikor 1855. novemberében súlyos betegen Nyékről Pestre kellett mennie, Véghelyi Zsigmond vitte hintóján.

A Kutas testvérek, István, Kutas Eszter és Kutas Erzsébet "Leányasszonyok" hivatalosak voltak Vörösmartyékkal együtt a prédikátor gyermekének keresztelőjén 1807-ben, Erzsébet kisasszony pedig ott volt a nagy Magyar Péter–Sárközi Ágnes keresztelőn is. Kutas Erzsébet

leányfővel halt meg 1831-ben, őt fájdalmasan sírató klasszicista síremlé-
ke a nyéki temető dombján áll:

EZ
EMLÉK-KÖVET TETTES
KUTAS ERZSÉBET
KIS ASSZONYNAK, MINT IGEN KEDVELT
TESTVÉR ÖTTSÉNEK KI IS AZ 1831
ESZTENDŐ AUGUSZTUS HOLDNAPJA
26-NAPJÁN MÉLY BÁNATOT HAGYVA
ÉLNI MEGSZÜNT: FORRÓ SZERETETE
JELÉÜL, EMELTE KUTAS ESZTER
TEKÉNTETES KAZAY ISTVÁN
UR HITVESE

Három év múlva Kutas Eszter (aki időközben férjhez ment és meg is
özvegyült leszármazott nélkül) másik testvére is meghalt, Kutas István.
A síremlékre a magvaszakadt család címerét fordítva vették rá. E sírkő
szövege:

ITT NYUGSZIK A' TEKINTETES
NAGY GYÓRI KUTAS FAMILIA UTOLSÓ
FÉRFI IVADÉKA
TETTES NS. NZTES ÉS VITÉZLETT
KUTAS ISTVÁN CS.
K. KAPITÁNY ÚR
KIMULT 1834-IK ESZT: NOV. HOLDNAPJÁBAN
EMELTE EZEN EMLÉKOSZLOPOT
SZERETŐ TESTVÉRE
NÉHAI TTES KAZAY ISTVÁN
TÁB:BIRÓ ÚR
ÖZVEGYE
TEKINTETES KUTAS ESZTER
ASSZONY
VÉRZŐ DE TESTVÉRI SZERETETBŐL
KÉSZ SZÍVEL
BÁR EZEN EMLÉK JELEDET
AZ IDŐ MEG EMÉSZTI
NAGY LÉLEK! DE ÉRDEMEDET
ISTEN EL NEM FELEJTI.

VÖRÖSMARTY EMLÉKKÖNYVE.

o o o

A KÖLTŐ SZÜLETÉSÉNEK SZÁZADOS ÉVFORDULÓJÁRA
RENDEZETT ORSZÁGOS ÜNNEP ALKALMÁBÓL KIADTA
A SZÉKESFEJÉRVÁRI

VÖRÖSMARTY-KÖR.

o o o

SZERKESZTETTE

GZAPÁRY LÁSZLÓ dr.,

A VÖRÖSMARTY-KÖR TITKÁRA.

SZÉKESFEJÉRVÁROTT, 1900.

A Vörösmarty házaspár a közbirtokosság előkelő, nagy keresztelőinek névjegyzékében nem szerepel. Igaz, hogy nemesek voltak, de alkalmazott mivoltuk, társadalmi helyzetük inkább a rang nélküli, de azért jobban szituált emberek társaságának felelt meg, amilyen lehetett a Mészáros András–Tóth Anna házaspár, Szilágyi István és Nagy Eszter vagy Gajdhofferék. Gyakran sok komát hívtak a szegény béresek, csőzők, pástoremberék, de e névsorokban sem látjuk a Vörösmarty házaspár nevét.

Móricz 1942-ben nemcsak az ún. Vörösmarty-házat, a költő gyermekkorának színhelyét látogatta meg, hanem azt a házat is, ahol Vörösmarty utolsó két és fél évét töltötte 1853 tavaszától 1855 őszéig. A vasút túlsó – északi – oldalán lévő ház 1942-ben községi "szegényház", szociális otthon volt. Azt írja róla Móricz: "A ház úgy áll ma is, ahogy akkor állott, mikor Vörösmarty a forradalom után ide menekült Pestről, és kis bérletet vett, s gazdálkodni próbált. A régi nemesi kúriák közül való. Széles tornác zömök téglaszlopokon tartja a magas nehéz tetőt." A házat 1856-ban lerajzolta Jókai Mór, sőt korán le is fényképezték. A tornác hasonlatossága miatt e házat olykor összetévesztik a gyermekkori házzal, holott annak fatornáca századvégi hozzátoldás.

Utolsó éveiben Vörösmarty tehát visszakerült azok közé az emberek közé, akikkel már barátságos édesapja, nótás kedvű, betegeket gyógyító, kilencgyermekes édesanyja együtt komázott. Azok közé, akik őt "kis földbérletében iparkodtak kisegíteni igásmunkával, szántás-vetés, megymással, mikor nehezen ment a "gazdálkodás", amint Kolozsváry Mihály leszármazottja hallotta. Hazajött ebbe a különös faluba, urak és szegény emberek társadalmába, Csongor úrfi és Balga világába.

KRESZ MÁRIA

Vörösmarty laka Nyéken

*Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály.*

Radnóti Miklós: Nem tudhatom.... (1944)

Vörösmarty nyéki laka körül már régóta több félreértés és tévedés van.

A mai múzeum: Vörösmarty gyermekkori otthona. E ház tornácos délnyugati oldalának képe jelent meg Vörösmarty összegyűjtött műveinek címlapján 1847-ben. Ezt a boltíves, nádfedeles házat vallhatta a költő szülőházának, ha képét engedte ilyen felirattal megjelentetni. Erre a házra helyezték el a ma is látható első emléktáblát (valószínűleg röviddel Vörösmarty halála után), a ház északkeleti oldalán pedig születésének századik évfordulóján a nagy fekete márványtáblát.

Gyulai Pál, Vörösmarty életrajzírója helyesbíti a "szülőház"-ról kialakult véleményt. Vörösmarty édesapja Nádasdy grófnál volt gazdatiszt, s a ház a grófé volt. Gyulai írja, hogy Vörösmarty szülei "midőn harmadik gyermekök és első fiok született... régi, szűk és roskatag házban laktak, amely helyett éppen akkor építettett a gróf egy szebbet és tágasabbat. A következő évben már e házba költöztek, mely máig is fennáll, s melyet mint költőnk szülőházát mutogatnak az idegeneknek. Annyi igaz, hogy itt élte le gyermekéje jó részét."

Gyulai pontosan meghatározza a ház építési idejét: 1801-ben készült el. A gyermek Vörösmarty nyiladozó tudata csakis ehhez a házhoz fűződött, méltán nevezhette ezt a házat "szülőház"-nak, és nem nagy tévedés, ha ma is így mondjuk. Itt élt 1811-ig, míg Székesfehérvárra került diáknak, de azután is visszajárt szüleihez. A szabadságharcot követő bujdosása után Vörösmarty visszaköltözött szülőföldjére. Először Baracskán lakott a család. Idézzük Gyulait: "Baracskán... még 1850 tavaszán egy házat, egy pár holdat és Kajászó-Szent Péter határában egy szőlőt vett haszonbérbe. Egész 1853 tavaszig lakott itt, mikor aztán szülőföldjére, Nyékre költözött, szintén mint bérlő... Nyéken gyermekéje édes emlékei vették körül. Ablakából oda látott arra a telekre, hol egykor atyja rozzant laka állott, hol született, hol gyermekéje napjait töltötte. E mosolygó emlékek is elborultak, azóta negyven év telt el..." 1855 őszén visszaköltözött Pestre – de már csak meghalni.

Ezt az utóbbi nyéki házat rajzolta le Jókai, és ezt közölte a Vasárnapi Újság 1856. július 6-ai száma, legutóbb pedig az Új Tükör 1977. évi 2. száma, Lázár István Vörösmarty laka Nyéken című cikke illusztrációjával. De ez a ház nem a szülői ház és nem a gyermekkori otthon (miként ezt Lázár István is korigálta később). A század végén fénykép is jelent meg róla, a fénykép is olyannak mutatja, mint Jókai rajza: elől kiugró tornác, kétoldalt oszlopos eresz. Nem boltíves tornác, mint az ispánlak esetében!

A két házat mégis többször összetévesztették. Jókai rajza "Vörösmarty szülőháza Nyéken" téves felirattal jelent meg egy 1913-ban kiadott irodalomtörténetben (szerk. Ferenczi Zoltán), és a lakóház fényképe a Pesti Napló "Vörösmarty Album"-ában is téves felirattal szerepelt.

A mai Vörösmarty Múzeumban 1944-ig e sorok írója lakott szüleiével. Az első tulajdonosok, Ott Károlyék az 1880-as években vásárolták a Nádasdy-birtokból. Ők alakították át az épületet, és lombos parkot varázsoltak a Vörösmartyék idejében még birkalegelő helyére. Az egykori ispánház jellegét egészen megváltoztatták.

Vörösmarty-tisztelők gyakran látogattak ide. Számomra a legemlékezetesebb Móricz Zsigmond látogatása, aki utolsó riportját a nyéki Vörösmarty-emlékek kutatásáról írta. Móricz az egykori lakóházat, az akkori "szegényházat" (községi szociális otthont) is megnézte, és részletes leírást adott róla a Kelet Népében: "A ház úgy áll ma is, ahogy akkor állott, mikor Vörösmarty a forradalom bukása után ide menekült Pestről és kis bérletet vett s gazdálkodni próbált. A ház nyomott, de úriház. A régi nemesi kúriák közül való. Széles tornác zömök téglaszlopkokon tartja a magas nehéz tetőt. Igen el van hanyagolva..." Látogatása alkalmával Móricz megkért, hogy fényképezsem le számára a "szegényházat". Az 1942-es fotón megfigyelhető, hogy ugyanazt az épületet ábrázolja, amit Jókai rajzából megismertünk. Néhány éve újra lefényképeztem a lakóház maradványát. A háború tönkretette, de nem pusztult el teljesen. Roncsai még egy ideig álltak, mára csak a hajdani tornác maradt meg.

KRESZ MÁRIA

Irodalom

CZAPÁRY László (szerk.)

Vörösmarty emlékkönyve. A költő születésének százados évforduló-jára rendezett országos ünnep alkalmából kiadta a székesfehérvári Vörösmarty-Kör. Székesfehérvár, 1900.

CSONGOR Róza

A Vörösmarty Kör története. István Király Múzeum Közleményei, B sorozat, 20. sz. Székesfehérvár, 1960.

DORMUTH Árpád

A Vörösmarty család múltja. Székesfehérvári Szemle IV. 1934. 1-2. 14-38.

Székesfehérvár kulturális élete a XIX. században. Székesfehérvári Szemle VI. 1936. 1-2. 13-27.

EÖTVÖS Károly

Balatoni utazás. I-II. Budapest, 1982

GELENCSÉR József

Nemesi hagyományok továbbélése. Fejér Megyei Hírlap L. 106. 1994. május 7. 8.

Kisnemesi mentalitás a Káli-medencében. Fejér Megyei Hírlap L. 165. 1994. július 16. 9.

Még egyszer a nemesi nevekről. Fejér Megyei Hírlap L. 200. 1994. augusztus 27. 8.

GYULAI Pál

Vörösmarty életrajza. Buda-Pest, 1900.

HORVÁTH Károly

Vörösmarty és Székesfehérvár. Fejér Megyei Szemle 1966. 1-2. 215-223.

KÁLLAY István

Adatok a Vörösmarty-család történetéhez. Fejér Megyei Történeti Évkönyv XI. Székesfehérvár, 1977. 307-308.

KÁROLY János

Fejér vármegye története. I-V. Székesfehérvár, 1896-1904.

KERÉNYI Ferenc

A kápolnásnyéki Vörösmarty Mihály Emlékmúzeum. Az István Király Múzeum Közleményei, D sorozat, 129. sz. Székesfehérvár, 1979.

KISS Ákos

Egy nemesi közbirtokosság kúriaépítkezései. Ethnographia XC. 1979. 354-380.

KREMNITZKY Ferenc

Vörösmarty Kápolnásnyéken. Kicsiségek nagy emberről. Kelet Népe VIII. 13. 1942. szeptember 1. 14-16.

KRESZ Mária

"Vörösmarty laka Nyéken". Új Tükör XIV. 16. 1977. április 17. 44.
Nyék és a Gellért legenda. Nyék társadalma Vörösmarty idejében. Fejér Megyei Szemle 1983. 1. 19-27.

LUKÁCS László

A lakóház morfológiai változása a Káli-medencében. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei XVII. Veszprém, 1985. 699-724.
A Káli-medence népi építészeti értékei. Vakolatdíszek a Balaton-felvidéken. Budapest, 1987.

A balatonhenyei közös udvarok. Kapcsolatok rendszere a Káli-medence falvaiban a 18. századtól a 20. századig. Szerk.: Lackovits Emőke. Veszprém, 1988. 81-103.

Vörösmarty nevééről. Fejér Megyei Hírlap L. 189. 1994. augusztus 13. 8.; Kápolnásnyéki Kisbíró III. 1994. november, 1-2.

Még egyszer Vörösmarty nevééről. Fejér Megyei Hírlap L. 224. 1994. szeptember 24. 8.; Kápolnásnyéki Kisbíró III. 1994. december, 3.

MÓRICZ Zsigmond

Boldog Margit regéje. Spiritiszták közt. Kelet Népe VII. 13. 1942. szeptember 1. 1-9.

PETRES Éva

A kápolnásnyéki Vörösmarty-emlékkiállításról. Fehérvár 1955. 3. 293-295.

"Ragyognak tettei..." Tanulmányok Vörösmartyról. Szerk.: Horváth

Károly, Lukácsy Sándor, Szörényi László. Székesfehérvár, 1975.

SCHNEIDER Miklós

A Vörösmarty-család múltja. Székesfehérvár, 1934.

Fejér megye nemesi összeírásai (1754, 1809). Székesfehérvár, 1934.

SCHRAM Ferenc

Építészeti ábrázolások a XVIII. század végéről. Ethnographia LXXXII. 1971. 422-424.

TÓTH László - CSUKLY Alajos

Az élő Vörösmarty nyomában. Fehérvár 1955. 3. 287-292.

VERESS D. Csaba

A Kál-völgy története. Veszprémi Történelmi Tár I. Veszprém,
1989. 59-72.

Vörösmarty Album. A költő életrajza és válogatott versei. Ajándék a
"Budapest" előfizetőinek. Budapest, 1909.

Vörösmarty Emlékmúzeum Kápolnásnyéken. Székesfehérvár, 1960.

VÖRÖSMARTY Mihály

Összes költeményei. I-II. Budapest, 1963.

Kápolnásnyék község címerében a toll jelzi, hogy itt született Vörösmarty Mihály

A színes képeslaptól a több száz oldalas könyv
komplett elkészítéséig.

Találkozunk?
Találkozzunk!

VÖRÖSMARTY NYOMDA Rt.

8000 Székesfehérvár, Irányi D. u. 6. T.: (22) 312-550 Fax: (22) 312-170

FEJÉR MEGYEI MÚZEUMOK
KÖNYVTÁRA
Leltári szám: ...41.953.

Székes-Fehérvár: A Vörösmarty-tér. – (Természet után Zombory Gusztáv.)